

МІСТОБУДУВАННЯDOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.57.147-164>

УДК 711.5

Антоненко Надія Володимирівна*кандидат архітектури**ст. викладач кафедри інформаційних технологій в архітектурі**Київський національний університет будівництва та архітектури*antonenkonadiia@gmail.com <http://orcid.org/0000-0001-9047-3669> H-index -1**Румілець Тетяна Сергіївна***ст. викладач кафедри містобудування**Архітектурно-художній інститут**Одеська державна академія будівництва і архітектури*tanya.rumilets@gmail.com <http://orcid.org/0000-0001-9278-249X>**Дмитрік Надія Олегівна***асистент кафедри архітектури будівель та споруд**Архітектурно-художній інститут**Одеська державна академія будівництва і архітектури*nadjadmitrikk@gmail.com <http://orcid.org/0000-0003-3628-313X>**ОСОБЛИВОСТІ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ЖИТЛОВИХ
ВНУТРІШНЬОДВОРОВИХ ПРОСТОРІВ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ
М. ОДЕСИ**

Анотація: в статті розглянуті ключові питання, пов'язані з архітектурно-містобудівними особливостями формування житлових внутрішньодворових просторів радянського періоду в м. Одеса. Сформульовані принципи ревіталізації цих просторів та перелік основних заходів, які допоможуть забезпечити емоційний та фізичний комфорт мешканців застарілих будинків та зможуть реалізувати особливу соціальну роль двору – місце громадської взаємодії співвласників житла.

Ключові слова: внутрішньодворовий простір, масове житлове будівництво, радянська архітектура, комфорт, функціональне зонування, мікрорайон

Постановка проблеми. Радянські містобудівники значну увагу приділяли єдності нових житлових масивів із природою. Житлову забудову намагались розташовувати поряд із лісовими масивами, озерами, річками, лісосмугами, відмежовували «зеленими зонами» будинки від промислових зон. Цей принцип

(за зразком міста-сада Е. Ховарда) було прийнято за основу перших радянських мікрорайонів [1], і він залишався незмінним до розвалу СРСР.

Природні ландшафти відігравали важливу роль рекреацій і всередині житлових утворень. Ключовими атракціями одноманітної забудови ставали облаштовані джерела, паркові зони, невеликі озера. Додатково озеленялись і території шкіл, дитячих садочків, прибудинкові території. За допомогою централізованої структури житлово-експлуатаційних комітетів (ЖЕК) біля будинків та установ створювались квітники, облаштовувались дитячі майданчики, проводився догляд за парковими та рекреаційними територіями.

Разом із занепадом та розвалом системи радянського держуправління руйнувалась і система догляду за територією житлових масивів. Самі прибудинкові території перестали представляти цінність і для окремого індивіду. Через загальне збагачення населення і розшарування суспільства за матеріальними статками з 1970-х рр. важливішими ставали не простори спільного користування, а внутрішнє облаштування власних квартир та дач. Двір втрачав свою функцію простору комунікації, як для дорослих, так і дітей, і поступово перетворювався на «нічию» територію.

Прибудинкові палісадники за бажанням доглядались окремими мешканцями, але більша частка з них заростала бур'яном. Зруйновані, вже давно непридатні до гри, елементи радянських дитячих майданчиків, занедбані саморобні альтанки для гри у «козла», металеві каркаси для вибивання килимів та сушки білизни, самотужки відремонтовані лавки, кинуті недобуди чи незаконні гаражі – такий вигляд мали типові прибудинкові території радянських дворів середини 1980-х рр. Території, не закріплені за конкретною будівлею, перетворювались на пустирища; часто такими занедбаніми ділянками ставали і сквери, і цілі паркові зони.

Нові ринкові умови 1990-х рр. ще більше погіршили ситуацію. Із значним скороченням фінансування функціональні обов'язки ЖЕК звузились до щоденного прибирання території (не надто ретельного) та рідкісного фарбування окремих елементів благоустрою, що залишилися від радянських часів у спадок. Перші поверхи масово виводились із житлового фонду та клаптиково заповнювались підприємствами малого бізнесу, парки та прибудинкові території перетворювались на смітники, а закинуті будівлі ставали осередком спілкування неформальних підлітків, напівкримінальних молодіжних банд, безпритульних. Прибудинкові простори були самовільно забудовані гаражами, підвалами для схову овочів та кіосками. На перетинах магістралей з'явилися стихійні ринки із різним крамом (Рис.1).

З 2000-х рр., з поступовим урегулюванням ринку та процесами децентралізації, питання благоустрою територій було актуалізовано. На рівні

місцевої влади в українських містах та селищах було запроваджено заходи із покращення внутрішньодворових просторів. Зазвичай воно обмежувалось заміною зруйнованого дорожнього покриття, налаштування зовнішнього освітлення, встановлення типового сучасного дитячого грального комплексу, розташування урн та лавок, подекуди тренувальних комплексів з ворк-ауту та столів для гри у настільний теніс. Системних змін прибудинкові території не отримали. Ці заходи із покращення представляли собою несистемну роботу і не враховували реальні потреби мешканців. Часто позитивні перетворення являли собою частину передвиборчої кампанії чергового кандидата до органу влади.

Рис. 1. Типові проблеми одеських пострадянських дворових просторів (фото – А. Шупляков)

Проте, для сучасних мешканців західних мегаполісів, двори є продовженням приватного житла, де у всій повноті реалізуються і індивідуальні, і соціальні потреби людини. Вони є майданчиками для спілкування, взаємодії між людиною та природою, відпочинку та дитячих розвивальних ігор. Двір є територією максимально захищеною від зовнішнього впливу негативних антропогенних, техногенних і загально-економічних факторів. Архітекторами та урбаністами проводяться постійні пошуки нових прийомів ландшафтної організації територій житлової забудови та покращення їх організаційно-просторових та естетичних якостей [2].

В останнє десятиліття простежується зростання попиту на зміну та покращення життєвого середовища і в українському суспільстві – з кожним роком вартість м² пострадянського житла стає дешевше, а українці частіше віддають перевагу покупці житла у новобудовах. Крім того, активнішою стає і позиція самих мешканців пострадянських масивів – до муніципальних органів громадськими активістами періодично подаються ініціативи щодо покращення стану дворових та прилеглих публічних просторів.

Між очікуванням сучасної людини, професійними уявленнями про якісне стійке середовище та реальністю українських дворів, які сформувалися за радянські та пострадянські часи, утворилася прірва. Якщо ж її не заповнити, то з часом гігантські містобудівні ландшафти будуть спустошені, забудова повністю деградує й перетвориться на зони, непридатні для нормального життя – криміногенні «гетто».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема організації внутрішньодворових житлових просторів пострадянських будинків є темою досліджень не одного покоління вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед робіт останніх років звертає увагу дисертація А. Воскресенської [4]. В своїй роботі вона сформулювала типологічні особливості і розробила свою класифікацію внутрішньодворових просторів. Тема ревіталізації житлових дворів була детально розглянута у статті Л. Бабушкіної [5], де описані способи формування комфортних умов проживання на територіях житлової забудови засобами архітектурного благоустрою. Особливої уваги заслуговують рекомендації щодо створення якісних сучасних прибудинкових просторів А. Безлюбченко, Т. Апатенко [6].

З питаннями ревіталізації пострадянських дворових просторів України пов'язані роботи Н. Мисак [7], яка визначила ідентичність району масової житлової забудови в українському контексті у процесі його формування й розвитку, та І. Стецюк [8], яка сформулювала принципи гармонійної трансформації міського середовища. Цікавими є і роботи Ю. Шкодовського, О. Вігдорович [9], М. Меєровича, Ю. Францевої [10], які розглядали історію розвитку масового житлового будівництва у Харкові та можливості регенерації житлового середовища районів великопанельної забудови. Дослідження, які безпосередньо стосуються внутрішньодворових просторів Одеси були висвітлені в роботах М. Меєровича, Н. Антоненко [11], Є. Ліхачової [12].

Дана публікація ставить за мету систематизацію вітчизняних пошуків архітектурно-проектних засобів для підвищення якості проживання мешканців у пострадянських житлових масивах, виявлення основних ресурсів таких дворових просторів та формулювання загальних принципів просторово-функціональної реорганізації пострадянських дворів на прикладі житлових масивів міста Одеси.

Дослідження проводилися за участю студентів під керівництвом викладачів кафедри містобудування Одеської державної академії будівництва та архітектури, в результаті якого були розроблені проектні пропозиції ревіталізації територій окремих мікрорайонів міста. Одним із головних каталізаторів дослідницького інтересу до виявлення особливостей радянських публічних просторів та штучних ландшафтів, а також до розробки стратегій

розвитку цих просторів став проведений у 2018 р. міжнародний воркшоп у рамках дослідницького проекту «Нелюбима спадщина «соціалістичного міста»? Стратегії планування сталого розвитку міст великих населених пунктів з 1960-х та 1970-х років» («Unloved heritage “socialist city”? Planning strategies for the sustainable urban development of large settlements from the 1960s and 1970s») за сприянням фонду Фольцваген, у якому автори брали безпосередню участь в секції «Відкриті простори та ландшафт» [3].

У професійному уявленні внутрішньодворовий простір (двір) – це сформована територія, прилегла до одного або кількох будинків, яка знаходиться в приватному або загальному користуванні мешканців цих будинків. На території двору, як правило, розміщуються дитячі майданчики, місця відпочинку, сушки білизни, паркувальні місця для автомобілів, зелені насадження та деякі об'єкти громадського користування. Двори мають важливу громадоформуючу функцію, виступаючи майданчиком тісної взаємодії мешканців різних вікових та соціальних груп населення прилеглих будинків.

Головною ознакою якісного територіального планування прибудинкових територій є створення комфортних умов проживання та відпочинку населення. Основний шлях – це дотримання усталених архітектурно-планувальних, санітарно-гігієнічних та інженерних рекомендацій та норм, які регламентують загальні композиційні рішення, розташування проїздів і тротуарів, озеленення територій, облаштування спортивних, господарських і дитячих майданчиків, майданчиків і кишень для паркування автомобілів з урахуванням безпеки руху транспорту і пішоходів, тощо [13]. Не менш важливими простороформуючими факторами є реальні потреби мешканців, які проживають та користуються певним дворовим простором [14].

Розглянемо основні характеристики просторової організації дворів Одеси, які склалися, та пропозиції щодо перепланування кожного типу, беручи до уваги наступний поділ на функціональні зони, розроблені на основі аналізу внутрішньодворових просторів різних житлових районах Одеси: зона входу, до якої відноситься територія, дотична до вхідних груп житлових будинків; зони паркування, призначені для тимчасового перебування автотранспорту та велосипедів; зона галасливого відпочинку, де розміщуються різноманітні рекреаційні та спортивні майданчики, призначені для активностей із високими шумовими характеристиками; зона тихого відпочинку, на якій розміщуються рекреаційні майданчики, призначені для видів відпочинку з низькими шумовими характеристиками; господарська зона, призначена технічного обслуговування території, наприклад, розташування майданчиків збору сміття.

Дворові простори центральної частини Одеси відомі як місцева пам'ятка, що зберігає колорит старого міста. Про них розповідають історії та анекдоти,

складають пісні, знімають кінофільми; вони незмінно привертають увагу як туристів, так і дослідників. Саме тут так історично склалося, що невеликі закриті дворові простори були місцями активного спілкування людей між собою, їх малі розміри та закритість сприяли складанню сусідських відносин на довгі роки, що спадкувалися поколіннями. Такі двори облаштовувалися силами самих мешканців, вони самотужки висаджували квіти, прибирали територію, створювали місця для ігор для дітей та відпочинку дорослих, облаштовували спільні господарські зони, проводили регулярні ремонтні роботи.

Проте, такий спосіб сусідського співіснування майже не був перенесений у внутрішньодворові простори житлової забудови радянського періоду. Двори одеських масивів мало чим відрізнялися від мільйонів типових дворів інших пострадянських міст. Місцеве сусідське ком'юніті формувалось за загальнодержавною тенденцією розвитку радянського суспільства.

При конструктивістських будинках 1920 – 1930 рр., яких в Одесі небагато, та післявоєнних – 1940 – 1950-х рр. дворовий побут був подібним до життя в історичних дворах. Звичайно, неспокійні часи війн, репресій, державного контролю відбилися на складанні добросусідських відносин. Проте, мешканці будинків доволі щільно спілкувалися між собою, спільними зусиллями слідували за зовнішнім виглядом двору, відчували відповідальність та індивідуальну причетність до нього.

Двір, зазвичай, не був великим. Він чітко відмежовувався від вулиці майже суцільною периметральною забудовою. Висотність самих будинків не перевищувала п'яти поверхів. Територія двору була функціонально поділена та наповнена – господарська зона, зони ігор малих дітей із пісочницями та гірками, зони ігор підлітків (часто такими зонами ставали підвали та горища будинків, у яких ховали «військові» чи «шпигунські» бази), простори для прогулянок. Часто, композиції дворів доповнювались скульптурами з партійно-ідеологічним сенсом, питними фонтанчиками, тимчасовими спорудами, квітниками.

Сьогодні такі двори опинилися у наближеній до центру частині міста (наприклад, район вул. Жуковського та пров. Маяковського). Їх простір майже повністю заповнений прибудовами, добудовами, малими будівлями, а вільна площа зайнята місцями для паркування та критими гаражами. Це пов'язано, в першу чергу, із високим ступенем комерціалізації перших поверхів. Подекуди вхідні зони приватних підприємств та закладів захопили не тільки вуличний фронт, але і території дворів, внаслідок чого вони зовсім втратили приватність, відчуття безпеки, перетворились на неякісні та загромаджені публічні простори.

Загальними засобами поліпшення таких просторів можна визначити: значне зменшення території господарської зони; обмеження можливостей для стихійного паркування; організацію зручного підходу до вхідних груп, беручи до уваги потреби маломобільних груп населення; виділення безпечних ділянок для перебування дітей та підлітків; створення рекреаційних майданчиків, відокремлених від вулично-дорожньої мережі; визначення режиму використання дворових територій для городян, які не живуть в прилеглих будинках.

Цікавим принципом роботи з радянськими дворовими просторами Одеси 1920-х – 1950-х рр., які розташовані поблизу центру міста, могло би стати і контрольоване ущільнення забудови. Так, наприклад, в столиці українського авангарду Харкові на початку 2000-х рр. було запропоноване рішення розташування нового житлового будинку в одному із дворів житлового комплексу 1930-х рр. Втілений у життя проект не був [15] (Рис.2).

Рис.2. Проект ущільнення забудови житлового комплексу (поч. 1930-х рр.) біля будівлі Держпрому у Харков. Студ. А. Чабаненко, керівник – проф. О. Буряк, 2003 р. Харківський національний університет будівництва та архітектури

Цікавою територією для подальших досліджень одеських дворових просторів цього періоду є поселення «Більшовик» (прибл. 11 тис. мешканців). На відміну від будинків, наближених до центру, це житлове утворення опинилося в «ізоляції» від інших районів міста. Незручний транспорт, відсутність значних підприємств та закладів, малозаселеність району – зробили це місце нецікавим і для міської влади, і для забудовників, і для самих містян. Подібні до поселення «Більшовик» дворові простори (поселення Моряків, район Селекційного інституту) майже не змінилися, територіальна ізоляція сприяла максимальному збереженню дворових просторів у майже первісному стані [16]. Щільність забудови дворів невелика – до 30%. Функціональне наповнення будівель та просторів – одноманітне.

Серед основних рекомендацій поліпшення якості таких дворових просторів необхідно зазначити: підвищення функціональної різноманітності територій; забезпечення наскрізних пішохідних шляхів, що ведуть до найближчих об'єктів інфраструктури; упорядкування місць для паркування; підвищення різноманітності зон відпочинку; створення внутрішньої системи збору дощових і талих вод.

З початку 1960-х рр. в Одесі було розпочато зведення перших кварталів із великопанельних будинків, так званих «хрущовок». Найбільшим одеським районом із такою типовою забудовою був Південно-Західний район (Черьомушки), розрахований на більше, ніж 120 тис. мешканців. Панельними п'ятиповерхівками було забудовано і перші квартали селища Котовського, який планували як місто-супутник на 100 тис. мешканців.

Проекти таких дворів були детально розроблені – були виділені функціональні зони для ігор малюків та підлітків, відпочинку та прогулянок дорослих, господарські та складські зони, розраховані їх мінімально необхідні параметри. Набір облаштування дворових просторів був дуже обмеженим – вони, так само, як і самі будинки мали відповідати основним критеріям – бути економічно-доцільними та оптимізованими. Межі дворів стали менш чіткими. Двори були обмежені від магістралей та публічних просторів периметральною або рядковою забудовою.

З часом такі дворові простори втратили чіткість функціонального зонування – воно перестало відповідати поточним потребам, і мешканці переобладнували території під свої індивідуальні потреби. З'явилися самобуди посеред двору, гаражі; значна частина двору зникла через добудови-веранди. Дитячі майданчики та рекреаційні зони, під які і так були виділені мінімальні площі, стали займати ще меншу територію – їх місце посіли місця для автотранспорту.

У 2017 р. в Одесі пройшов другий етап міжнародного проекту «Нелюбима спадщина «соціалістичного міста»? Стратегії планування сталого розвитку міст великих населених пунктів з 1960-х та 1970-х років», який передбачав дослідницько-польові роботи із виявлення ключових напрямів трансформації пострадянських житлових масивів 1960-1980-х рр. Ділянкою для дослідження були вибрані Черьомушки. Основною частиною цього етапу стало відкриття в районі офісу, в якому учасники – викладачі та студенти українських та зарубіжних вузів – провели соціологічне дослідження та організували публічні обговорення бачення майбутнього масиву. До участі в проекті були залучені різні верстви населення – місцеві мешканці, архітектори, урбаністи, соціологи, представники місцевої влади [17].

Завдяки проведеному дослідженню була отримана карта чуттєвого сприйняття району, яка наочно проявила, які дворові та публічні простори Черьомушок є найбільш некомфортними для місцевих мешканців. Виявилось, що найбільш комфортним простором в районі для перебування поза домівкою більшість респондентів вважає публічне місце – парк імені М. Горького.

Через ряд системних проблем, а саме: незацікавленість інвесторів у розвитку цього міського утворення; відсутність детального плану розвитку району; соціальна розшарованість населення – проект не отримав подальшого розвитку, конкретних реалізацій та підтримки з боку муніципальних органів.

Щоправда, у 2018 р. командою Impact Hub Odessa було ініційовано проведення проекту-експерименту із благоустрою одного із дворів цього житлового масиву – «Хакатон: придумаємо дворик на Черьомушках?» [18]. Протягом двох днів кожний бажаючий міг прийняти участь у дослідженні для подальшого обладнання дворових просторів. Проект був реалізований в рамках Лейпцигської премії інтегрованого розвитку міст. Результатом проведення хакатону стала розробка двох проектних рішень, які були презентовані мешканцям. Серед основних заходів проектувальники запланували чотири публічні зони для мешканців різного віку та рівня активності, винесли за межі двору приватний автотранспорт і встановити автоматизовані багаторівневі стоянки, запропонували забудувати або закопати теплотрасу.

В 2018-2020 рр. було розроблено і ряд проектів ревіталізації дворових просторів кварталів Черьомушек студентами кафедри містобудування Одеської державної академії будівництва і архітектури (Рис.3).

Студенткою Я. Шрам були вперше проаналізовані внутрішньодворові простори всього житлового масиву Черьомушки (керівники проекту – доц. М. Шишкін, ас. С. Сторожук, консультант – ст. викл. Т. Румілець). Вона визначила типологію трьох типів дворів – прохідні, напівзамкнені, замкнені схема зонування та запропонувала варіанти благоустрою для кожного типу.

Розробила заходи безпечного облаштування функціональних зон, а також вирішила проблему стихійних паркувань за допомогою влаштування підземних та наземних автоматизованих паркінгів.

Проект іншої дипломантки Н. Гавелі (керівники проекту – проф. Т. Панченко, доц. О. Савицька, ст. викл. Т. Румілець) передбачав повну зміну озеленення району, створення на базі міжквартальних проїздів нових зручних невеликих вулиць, перетворення кварталу з суто житлового в економічно активний, включивши його у загальноміській контекст – з виділенням місць і площ під комерційні, освітні і культурні установи. Було передбачено інтегрувати районні громадські простори в єдину мережу та зв'язати їх пішохідними і велосипедними доріжками, а також зручними автомобільними проїздами. Парковки були замінені на зелені зони, автомобілі перенесені у компактні підземні або наземні паркінги.

Доцільними заходами підвищення якості таких внутрішньодворових просторів є: обмеження паркувальних зон на прибудинкових територіях; підвищення різноманітності зон відпочинку; планувальне розмежування прибудинкових територій одна від одної та від території загального користування.

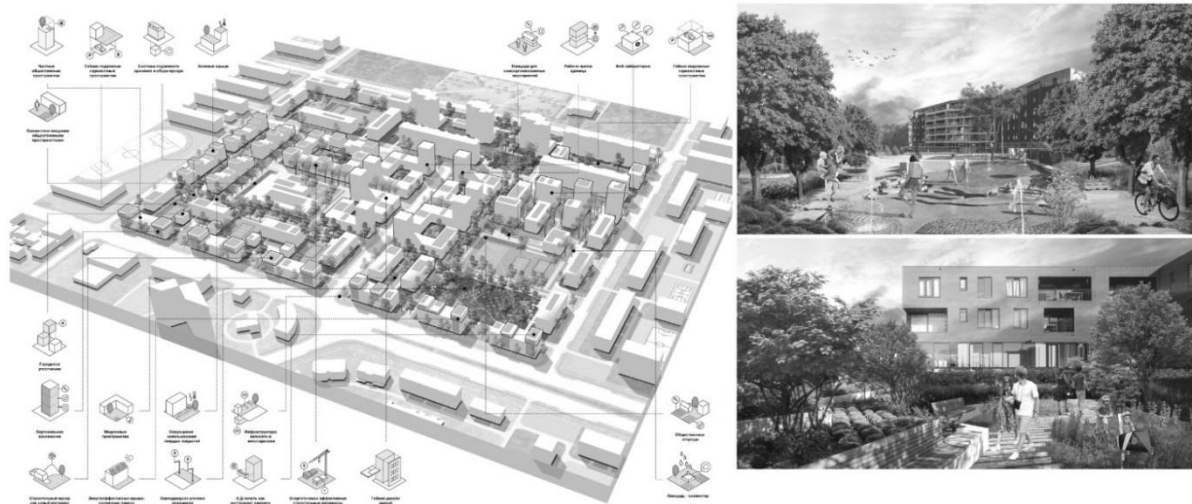
Наприкінці 1960-х рр. епоха «хрущовок» закінчилась. Почався пошук нових, більш ефективних та масштабних, рішень, і було розпочато реалізацію великих за площею мікрорайонів із висотними 9-, 12-, 16-поверховими типовими багатоквартирними будинками нових мікрорайонів Черьомушек, селища Котовського і зведення нового житлового масиву імені Таїрова.

Виник новий тип великих дворових просторів – із розмитими межами, які перетікали у простори загального користування та рекреаційні зони. Характерні особливості таких дворових просторів: великі відстані між проїжджою частиною і першою лінією забудови, межі дворових територій візуально складно виділити; вільне планування; низький рівень забудованості територій (від 12 до 27%); значна кількість пустих просторів, які не використовуються. Мешканці таких просторів не відчували особистої відповідальності за двір, сусідське ком'юніті складалося дуже вибірково – наприклад, група матусь з малолітніми дітьми, або літні люди, які часто виходили на подвір'я відпочити. Часто мешканці одного поверху не були приватно знайомі один з одним.

Облаштування таких дворів було мінімізовано – невеликий типовий дитячий майданчик, місця для сушіння білизни та вибивання килимів, палісадники під вікнами. Функціональне зонування втратило чіткість – з'явилися території, які не були зайняті жодною функцією – простори, які швидко перетворювались на пустирища.

а)

б)

Рис. 3. Проекти ревіталізації житлового району Черемушки: а) проект, розроблений студенткою Я. Шрам, кер. - доц. М. Шишкін, ас. С. Сторожук, консультант – ст. викл. Т. Румілець, 2018 р.;

б) проект, розроблений студенткою Н. Гавелею, кер. – проф.

Т. Панченко, доц. О. Савицька, ст. викл. Т. Румілець, 2018 р.

Кафедра містобудування, АХІ ОДАБА

З плином часу спроектована за радянських умов система рекреаційних просторів загального користування в житлових масивах була зруйнована. Проблеми внутрішньодворових територій посилилися, а з ним і рівень занедбаності, небезпечності та «нудьги» мікрорайонних ландшафтів.

Проте, з 2000-х рр. в одеському житловому масиві селища Котовського почали з'являтися ініціативні групи, метою яких було поліпшення дворових та створення публічних просторів у периферійних пострадянських районах, вони самотужки висаджували дерева, проводили суботники, організовували мітинги проти новобудов [19].

До ініціатив долучилися і одеські урбаністи та архітектори. Так, наприклад, студенткою 6 курсу Одеської державної академії будівництва і архітектури Д. Тапаловою (керівники проекту – доц. О. Савицька, ст. викл. Т. Румілець) був запропонований до реалізації проект формування системи публічних просторів селища Котовського.

Однією з головних цілей проекту було створення великого публічного багатофункціонального простору, який міг би компенсувати віддаленість району від центру міста, створити субцентр, здатний забезпечити культурні та розважальні потреби як самих мешканців селища, так і приваблювати у масив городян з інших районів міста. Проектом було передбачено створення великого публічного простору на місці парку Ентузіастів, який було створено у 2000-х рр. активними мешканцями. Він включив кафе, спортивні зони, озеленення вулиці. Проаналізовано стан існуючих зелених насаджень, запропоновані стратегія нового озеленення території. Розроблена система велодоріжок.

Одна з майбутніх перспективних ділянок для облаштування внутрішньодворового публічного простору є і закинута шкільний стадіон в житловому масиві ім. Таїрова. За десятиліття він перетворився на пустирище. В 2017 р. місцеві активісти заявили про намір його реконструювати [20].

Основними напрямками поліпшення організації піздньорадянських дворових просторів 1970-х – 1980-х рр. є: формування співмасштабного людині простору всередині дворових територій; забезпечення безпеки і психологічного комфорту мешканців; підвищення функціональної різноманітності зон відпочинку; скорочення кількості недоглянутих ділянок озеленення; реорганізація існуючих місць для паркування; підвищення комфорту пішохідних переміщень.

Висновки

1. Виявлено чотири основні етапи розвитку пострадянських дворових просторів – двори 1920 – 1950-х рр., наближені до центральної частини міста; дворові простори 1920 – 1950-х рр., у віддалених периферійних районах; двори п'ятиповерхової панельної забудови 1950 – 1960-х рр.; великі мікрорайонні двороподібні простори 1970 – 1980-х рр.

2. Визначено перелік заходів для покращення функціонально-просторової організації для кожного з типів одеських пострадянських дворових просторів, серед них основні: формування співмасштабного людині простору всередині дворових територій; збалансоване функціональне зонування; підвищення функціональної різноманітності зон відпочинку; скорочення кількості недоглянутих ділянок озеленення, розробка нових проектів озеленення; реорганізація існуючих зон для паркування автотранспорту; забезпечення комфортних наскрізних пішохідних шляхів до різних об'єктів інфраструктури;

створення ефективної внутрішньої системи збору дощових і талих вод; організація зручного підходу до входних груп, беручи до уваги потреби маломобільних груп населення; відокремлення рекреаційних майданчиків, відокремлених від вулично-дорожньої мережі; визначення режиму використання дворових територій для городян, які не живуть в прилеглих будинках.

3. Встановлено, що при розробці проектів ревіталізації внутрішньодворових просторів важливим є визначення їх меж – вони мають бути закріплені юридично. Не менш важливим є виявлення реальних потреб мешканців та користувачів окремих дворових просторів - необхідні соціальні дослідження щодо побуту постійних мешканців. Кожний двір бажано проектувати індивідуально, із проведенням невеликих архітектурних конкурсів, до яких можуть бути залучені і практики-архітектори, і студенти, і місцеві мешканці, і представники місцевої влади.

Список джерел

1. Antonenko N. Residential Housing in Kharkov (Ukraine), 1920-1935. / N. Antonenko, A. Bouriak, C. Didenko. *ZARCH, El Vivienda Masiva Moderna / Modernist Mass Housing Legacy*. 2016. Is. 5. P. 68-85.
2. Gehl J. *Cities for People*. Washington. IslandPress. 2010. 288 p. ISBN-13: 978-1597265737
3. Engel B. (ed). *Mass Housing in the Socialist City. Heritage, Values, and Perspectives. Case Studies in Germany, Russia, and Ukraine*. DOM Publishers. 2019. 240 p. ISBN 978-3-86922-507-4
4. Воскресенская А. И. Комплексное благоустройство дворовых территорий городской жилой застройки: на примере города Москвы: дис. ... канд. арх. наук: 18.00.04. Москва. 2008. 148 с.
5. Бабушкина Л.В. Формирование комфортных условий проживания на территориях жилой застройки средствами архитектурного благоустройства (на примере г. Екатеринбурга). *Архитектон: известия вузів*. 2011. №34. Приложение. Електронний ресурс. Режим доступу: http://archvuz.ru/2011_22/30.
6. Безлюбченко А.С. Тенденції та напрямки підвищення якості об'ємно-планувальної та містобудівної організації житлового середовища. / А. С. Безлюбченко, Т. М. Апатенко. *Містобудування та територіальне планування*. 2019. Вип. 69. С. 15-27.
7. Мисак Н. Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960-х – 1980-х рр.: дис. ... канд. арх. 18.00.01. Львів. 2018. 290 с.
8. Стецюк І. Соціокультурні принципи гармонійної трансформації міського середовища: дис. ... канд. арх. 18.00.01. Київ. 2016. 217 с.

9. Шкодовський Ю. М. Реалізація містобудівних концепцій у мікрорайонній забудові (на прикладі міста Харкова)/ Ю. М. Шкодовський, О. В. Вигдорович. *Науковий вісник будівництва*. 2019. Т.95. №1. С. 94-100. DOI: 10.29295/2311-7257-2019-95-1-94-100
10. Меерович М. Г. Проблемы комплексной регенерации жилой среды районов крупнопанельной застройки. Возможность адаптации германского опыта к социально-экономическим и правовым условиям стран СНГ/ М. Г. Меерович, Ю. В. Францева. *Известия вузов. Инвестиции. Строительство. Недвижимость*. 2017. Т.7. №1. С. 120-130.
11. Meerovich M., Antonenko N., Shchavinskaya L. The Residential Area of Cheremushky as an Example of the Implementation of Khrushchev's Housing Reform in Ukraine. *Architektura&Urbanismus*. 2018. Vol. LII. 1-2. P.66-83.
12. Likhachova Ye. Perspectives for Mass Socialist Housing. Master Thesis. 2019/2020. Електронний ресурс. Режим доступу: https://issuu.com/yevheniialikhachova/docs/2020_04_likhachova.
13. ДБН Б.2.2-5: 2011 "Благоустрій територій". К.: Мінрегіон України, 2011.
14. Маніфест учасників проектного семінару «Право на місто» у Києві. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/manifest-uchasnykiv-proektnoho-seminaru-pravo-na-misto-u-kyievi>
15. Алевтина Чабаненко. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.alexander-bouryak.com/page-chabanenko.html#>
16. Затерянный мир в центре Одессы (фотопутешествие). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dumskaya.net/article/Zateryannyj-mir-v-geograficheskom-cente-Odessa/>.
17. Дмитрик Н. Снести нельзя реконструировать. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.аао.com.ua/demolish-cannot-reconstruct/>.
18. Виноград на теплотрассе, минимум автомобилей и парклеты: двор на Черемушках благоустроят по немецкому образцу. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dumskaya.net/news/teplotrassa-uvitaya-dikim-vinogradom-tropinki-dl-082930/?fbclid=IwAR1g2VM6O8UfPDQuE-I3w7Pro3o5xtC7xchHaiIptSGonx8cevvLhNrlK1Q>
19. На выходных в Одессе активисты вышли озеленять город. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://odessa-life.od.ua/news/na-vyhodnyh-v-odesse-aktivisty-vyshli-ozelenjat-gorod-foto>
20. Активисты планируют обустроить заброшенный стадион на Таирова. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://metronom.news/post/view/aktivisty-planiruyut-obustroit-zabrosennyj-stadion-na-tairova>

References

1. Antonenko N. (2016). Residential Housing in Kharkov (Ukraine), 1920-1935. / N. Antonenko, A. Bouriak, C. Didenko. ZARCH, El Vivienda Masiva Moderna / Modernist Mass Housing Legacy. 5, 68-85 (in English).
2. Gehl J. (2010). Cities for People. Washington. Island Press. 288 p. ISBN-13: 978-1597265737 (in English).
3. Engel B. (ed). (2019). Mass Housing in the Socialist City. Heritage, Values, and Perspectives. Case Studies in Germany, Russia, and Ukraine. DOM Publishers. 240 p. ISBN 978-3-86922-507-4 (in English).
4. Voskresenskaya A. I. (2008). Comprehensive improvement of the courtyards of urban housing development: the example of the city of Moscow (Kompleksnoye blagoustroystvo dvorovykh territoriy gorodskoy zhiloy zastroyki: na primere goroda Moskvy): dis. ... cand. arch. 18.00.04. Moscow. 148 p. (in Russian).
5. Babushkina L.V. (2011). Formation of comfortable living conditions in residential areas by means of architectural improvement (for example, the city of Yekaterinburg) (Formirovaniye komfortnykh usloviy prozhivaniya na territoriyakh zhiloy zastroyki sredstvami arkhitekturnogo blagoustroystva (na primere g. Yekaterinburga)). "Arkhitekton: izvestiya vuziv". No34. Application. Electronic resource. Access mode: http://archvuz.ru/2011_22/30 (in Russian).
6. Bezlyubchenko A.S. (2019). Tendencies and straightforward viscosities of the multi-planual and living organisms of the living medium (Tendentsii ta napriamky pidvyshchennia yakosti obiemno-planuvalnoi ta mistobudivnoi orhanizatsii zhytloвого seredovyshcha). / A. S. Bezlyubchenko, T. M. Apatenko. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. 69, 15-27 (in Ukranian).
7. Mysak N. (2018). Formation of identity of areas of mass housing construction of the 1960s – 1980s (Formuvannya identychnosti rayoniv masovoyi zhytlovoi zabudovy 1960-kh – 1980-kh rr.): dis. ... cand. arch. 18.00.01. Lviv. 290 p. (in Ukranian).
8. Stetsiuk I. (2016). Sociocultural principles of harmonious transformation of the urban environment (Sotsiokulturni pryntsypy harmoniynoyi transformatsiyi misivnoho seredovyshcha): dis. ... cand. arch. 18.00.01. Kiyv. 217 p (in Ukranian).
9. Shkodovsky Yu. M. (2019). Realization of town-planning concepts in microdistrict building (on the example of the city of Kharkiv) (Realizatsiya mistobudivnykh kontseptsiy u mikrorayonniy zabudovi (na prykladi mista Kharkova)/Yu. M. Shkodovsky, O. V. Vygdorovych. Naukovyy visnyk budivnytstva. Vol. 95. №1. Pp. 94-100. DOI: 10.29295/2311-7257-2019-95-1-94-100 (in Ukranian).
10. Meerovich M. G. (2017). Problems of complex regeneration of the living environment of large-panel buildings. The possibility of adapting the German

experience to the socio-economic and legal conditions of the CIS countries (Problemy kompleksnoy regeneratsii zhiloy sredy rayonov krupnopanell'noy zastroyki. Vozmozhnost' adaptatsii germanskogo opyta k sotsial'no-ekonomicheskim i pravovym usloviyam stran SNG)/M. G. Meerovich, Yu. V. Frantseva. Izvestiya vuzov. Investitsii. Stroitel'stvo. Nedvizhimost'. 7(1), 120-130 (in Russian).

11. Meerovich M. (2018) The Residential Area of Cheremushky as an Example of the Implementation of Khrushchev's Housing Reform in Ukraine. / M. Meerovich, N. Antonenko, L. Shchavinskaya. Architektura&Urbanizmus. LII (1-2), 66-83 (in Russian).

12. Likhachova Ye. (2019/2020). Perspectives for Mass Socialist Housing. Master Thesis. Electronic resource. Access mode: https://issuu.com/yevheniialikhachova/docs/2020_04_likhachova (in English).

13. DBN B.2.2-5: 2011 (2011). Blahoustriy terytoriy. K.: Minrehion Ukrayiny (in Ukrainian).

14. Manifesto of the participants of the project seminar "Right to the City" in Kyiv (Manifest uchasnykiv proektnoho seminaru «Pravo na misto» u Kyievi). Electronic resource. Access mode: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/manifest-uchasnykiv-proektnoho-seminaru-pravo-na-misto-u-kyievi> (in Ukrainian).

15. Alevtina Chabanenko. Electronic resource. Access mode: <http://www.alexander-bouryak.com/page-chabanenko.html#> (in Russian).

16. The lost world in the center of Odessa (photo trip) (Zateryanny mir v tsentre Odessy (fotoputeshestviye)). Electronic resource. Access mode: <https://dumskaya.net/article/Zateryannyj-mir-v-geograficheskom-cente-Odessy/> (in Russian).

17. Dmitrik N. Demolish cannot be reconstructed (Snesti nel'zya rekonstruirovat'). Electronic resource. Access mode: <http://www.aao.com.ua/demolish-cannot-reconstruct/> (in Russian).

18. Grapes on the heating main, a minimum of cars and parklets: the courtyard on Cheryomushki will be improved according to the German model (Vinograd na teplotrasse, minimum avtomobiley i parklety: dvor na Cheremushkakh blagoustroyat po nemetskomu obraztsu). Electronic resource. Access mode: <https://dumskaya.net/news/teplotrassa-uvitaya-dikim-vinogradom-tropinki-dl-082930/?fbclid=IwAR1g2VM6O8UfPDQuE-I3w7Pro3o5xtC7xchHaiIptSGonx8cevvLhNrlK1Q> (in Russian).

19. At the weekend in Odessa, activists went to green the city (Na vykhodnykh v Odesse aktivisty vyshli ozelenyat' gorod). Electronic resource. Access mode: <https://odessa-life.od.ua/news/na-vyhodnyh-v-odesse-aktivisty-vyshli-ozelenjat-gorod-foto> (in Russian).

20. Activists plan to equip an abandoned stadium on Tairov (Aktivisty planiruyut obustroit' zabroshennyj stadion na Tairova). Electronic resource. Access mode: <https://metronom.news/post/view/aktivisty-planiruyut-obustroit-zabrosennyj-stadion-na-tairova> (in Russian).

Аннотация

Антоненко Надія Володимирівна Кандидат архитектуры, старший преподаватель кафедры Информационных технологий в архитектуре Киевского национального университета строительства и архитектуры.

Румилец Тетяна Сергіївна Старший преподаватель кафедры градостроительства Архитектурно-художественного института Одесской государственной академии строительства и архитектуры.

Дмитрік Надія Олегівна Ассистент кафедры архитектуры зданий и сооружений Архитектурно-художественного института Одесской государственной академии строительства и архитектуры.

Особенности ревитализации жилых внутривортовых пространств советского периода г. Одессы.

В статье рассмотрены ключевые вопросы, связанные с архитектурно-градостроительными особенностями формирования одесских жилых внутривортовых пространств советского периода. Выявлено четыре этапа развития постсоветских дворových пространств. Установлено, что при разработке проектов ревитализации внутривортовых пространств важным является юридическое закрепление границ этих пространств, а также выявление реальных потребностей жителей и пользователей. Каждый двор желательно проектировать индивидуально, с проведением небольших архитектурных конкурсов, в которых могут быть привлечены и практики-архитекторы, и студенты, и местные жители, и представители местной власти. Сформулированы принципы ревитализации этих пространств и перечень основных мероприятий, которые помогут обеспечить эмоциональный и физический комфорт жителей устаревших домов и смогут реализовать особую социальную роль двора для каждого из типов одесских постсоветских дворových пространств, среди них основные: формирование со-масштабным человеку пространства внутри дворových территорий; сбалансированное функциональное зонирование; повышение функционального разнообразия зон отдыха; сокращение количества неухоженных участков озеленения; реорганизация существующих зон для парковки автотранспорта; обеспечение комфортных сквозных пешеходных путей к различным объектам инфраструктуры; организация удобного подхода к входным группам; определение режима

использования дворовых территорий для горожан, которые не живут в близлежащих домах.

Ключевые слова: внутридворовые пространство, массовое жилищное строительство, комфорт, функциональное зонирование, микрорайон.

Abstract

Nadiia Antonenko Ph.D., Senior Lecturer, Department of Informational Technologies in Architecture, Kyiv National University of Construction and Architecture.

Tetiana Rumilets Senior Lecturer, Department of Urban Planning, Architectural and Art Institute, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture.

Nadiia Dmitrik Assistant of the Department of Architecture of Buildings and Structures of the Architectural and Art Institute of Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture.

Features of the revitalization of residential courtyard spaces of the Soviet period in Odessa.

The article discusses key issues related to architectural and urban planning features of the formation of Odessa residential courtyard spaces of the Soviet period. Four stages of development of post-Soviet courtyard spaces: courtyards of the 1920s – 1950s were revealed; courtyard spaces of the 1920s – 1950s close to the central part of the city, in remote peripheral areas; courtyards of five-story panel buildings of the 1950s – 1960s; large neighborhood residential areas of the 1970s – 1980s. It was established that in the development of projects for revitalizing the courtyard spaces, it is important to establish the legal boundaries of these spaces, as well as to identify the real needs of residents and users. It is advisable to design each yard individually, with small architectural competitions, in which practitioners-architects, students, local residents, and representatives of local authorities can be involved. The principles of revitalizing these spaces and a list of key events that will help ensure the emotional and physical comfort of residents of outdated houses are formulated and will be able to realize the special social role of the yard for each of the types of Odessa post-Soviet courtyard spaces, among them the main ones: the formation of space within a courtyard by a large-scale person; balanced functional zoning; increasing the functional diversity of recreation areas; reduction in the number of groomed landscaping sites; reorganization of existing parking lots; providing comfortable walk-through paths to various infrastructure facilities; organization of a convenient approach to entry groups; determination of the regime for the use of domestic territories for citizens who do not live in nearby houses.

Keywords: internal courtyard space, mass housing construction, comfort, functional zoning, microdistrict.